

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק תשיעי

ברכות הראיה

סוגיה ט: ברכות על תופעות טבע (1):
ברכת "משנה הבריות", וברכת "שככה לו בעולמו"

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ט: ברכות על תופעות טבע (1): ברכת "משנה הבריות", וברכת "שככה לו בעולמו"

*

רקע

ברכת "משנה הבריות" וברכת "שככה לו בעולמו" הן ברכות דומות, ובשתייהן מברכים את הקב"ה על בריות השונות מהנורמה המקובלת [כדי ללמוד יחד את כל הסוגיות של ברכת "שהחיינו", נדלג על סוגיית ראיית חבר, ונלמד אותה יחד עם הסוגיות שבדף נט:].

מקורות

- א. גמ' נח: "אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים... שככה לו בעולמו"
- ב. ריטב"א ד"ה הרואה את חברו
רמב"ם הל' ברכות פ"י הל' יב-יג
- ג. שו"ע סי' רכה סע' ח-י, ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה הרואה את חברו

הרואה את חברו לאחר ל' יום מברך שהחיינו לאחר י"ב חודש מברך ברוך מחיה מתים ודוקא חברו החביב לו ונהנה ממנו. אסיקנא דעל כל דבר לקות ושינוי אם הוא ממעי אמו אומר ברוך משנה הבריות, ואם לקה אחר כך אומר דיינן האמת. וכתב הראב"ד ז"ל, נראה לי כל זה על אדם שהוא מצטער עליו, דימא דרואה בריות טובות שיש בהן הנאה לרואה, אבל בענין אחר אינו מברך, וכתב שאינו מברך על היפים ועל המכוערים אלא פעם הראשונה, ודוקא שלא ראה נאים מהם.

הסבר הסוגיה

ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הננס... אומר: ברוך משנה את הבריות. את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר... אומר: ברוך דיינן אמת. [ברייתא נח:]

את ברכת "משנה הבריות" ניתן להגדיר באחת משתי דרכים: א. ברכה על תופעה חריגה. כשם שמברכים על הרים מיוחדים ועל רוחות מיוחדות, כך מברכים על בריות יוצאות דופן. ב. ברכה על חסרון ופגם. אין מברכים את הברכה על כל תופעה חריגה, אלא רק על חריגה שיש בה חסרון!¹

¹ מברכים על פיל, קוף וקיפוף "משנה הבריות" מפני שהם דומים לאדם, והרי הם כאדם חסר [עיי' מאירי ד"ה הרואה פיל].

הריטב"א ד"ה הרואה את חברו מסכם את הסוגיה במשפט אחד: "אסיקנא דעל כל דבר לקות ושינוי, אם הוא ממעי אמו - אומר: ברוך משנה הבריות, ואם לקה אחר כך - אומר: דיין האמת". לדעת הריטב"א, הסוגיה כולה עוסקת ב"דבר לקות" [כדרך השנייה]. המאירי מפרש: "ראיית הדברים המחודשים אף בלא הנאה ואף בלא צער ראוי לברך עליהם", משמע שהוא מפרש כפירוש הראשון שמברכים על תופעה יוצאת דופן אף שאין בה חסרון ופגם.

הראב"ד² מחדש שמברכים ברכת "משנה הבריות" רק על ישראל שהוא אח לצרתו. שיטת הראב"ד מבוססת על שני יסודות: א. ברכת "משנה הבריות" היא ברכה על חסרון ופגם. ב. ברכת "משנה הבריות" אינה ברכה על תופעת טבע, אלא ברכה על צרתו של המברך. כיוון שהברכה נתקנה על צרתו בלבד, הוא מברך רק במקרה שהוא מצטער עליו. האחרונים מקשים על שיטת הראב"ד מכך שמברכים "משנה הבריות" גם על פיל, קוף וקיפוף, למרות שאין אנו אחים לצרתם.

מתרץ הב"ח [סי' רכה סע' ג ד"ה ומ"ש וכתב הראב"ד] שהראב"ד אמר את דבריו רק על ברכת "דיין האמת", אבל ברכת "משנה הבריות" אומרים אפילו על גוי ובהמה³.

הפרישה [אות ז] מתרץ שברכת "משנה הבריות" עצמה מתחלקת לשני סוגים: א. ברכת "משנה הבריות" על פיל, קוף וקיפוף, שהשוני שלהם מהותי - הברכה היא על השינוי, ומברכים אותה למרות שאין צער למברך. ב. ברכת "משנה הבריות" על בני אדם, שהשוני אינו מהותי ביחס לשאר בני אדם - הברכה היא רק על הצער שיש בחסרון ובפגם.

ראה בריות טובות ואילנות טובות, אומר: ברוך שככה לו בעולמו. [ברייתא נח:]

הרמב"ם [הל' ברכות פ"י ה"ג] מצטט ברייתא זו עם תוספת הסבר: "הרואה בריות נאות ומתוקנות ביותר ואילנות טובות מברך שככה לו בעולמו". "בריות טובות" הן "בריות נאות ומתוקנות ביותר", יופי יוצא דופן הוא עילה לברכה לבורא כל.

הראב"ד [מובא בריטב"א ד"ה הרואה את חברו] מצמצם את חיוב ברכה זו בשני צמצומים: א. "אינו מברך על היפים ועל המכוערים אלא פעם הראשונה" - ברכת "שככה לו בעולמו" וברכת "משנה הבריות" שונות משאר ברכות הראייה, ומברכים אותן רק בפעם הראשונה, ולא כל שלושים יום כברכות אחרות. ב. "דוקא שלא ראה נאים מהם" - אין מברכים על כל בריה נאה, אלא על הבריה הנאה ביותר שנראתה עד כה.

הב"ח [סע' ג ד"ה וכתב עוד] מדייק מדברי הטור [סי' רכה], שהוא מסכים עם הראב"ד שמברכים ברכת "שככה לו בעולמו" רק בפעם הראשונה, למרות שאינו מסכים עמו בברכת "משנה הבריות"⁴.

² מובא ברא"ה ד"ה הרואה את הכושי, בריטב"א ד"ה הרואה את חברו, בטור סי' רכה ובעוד ראשונים.

³ עיין במהדיר לרא"ה הע' 68.

⁴ ניתן לדחות את דברי הב"ח ולומר שהטור סמך על ההערה שכתב לעיל.

נראה להסביר ש"יופי" ו"שינוי" אינם מושגים מוחלטים. כשאדם נפגש בהם בפעם הראשונה, הם יוצאי דופן, ומברכים עליהם, אך מכאן ואילך הם חלק מהנורמה, ולפיכך אין מברכים עליהם. הטור [ע"פ פירוש הב"ח] מקבל את דברי הראב"ד לגבי "יופי", וחולק עליו לגבי "שינוי". יופי אינו מהוה חריגה מהנורמה, ולכן מברכים עליו בפעם הראשונה בלבד. שינוי חורג בצורה ברורה מהנורמה המקובלת, ומברכים עליו כל שלושים יום⁵.

סיכום

חכמים תיקנו לברך "שככה לו בעולמו" ו"משנה הבריות" על ראיית בריות השונות מהנורמה המקובלת. "שככה לו בעולמו" מברכים על בריות נאות מהמקובל, ולגבי ברכת "משנה הבריות" יש מחלוקת בין הראשונים. הריטב"א סובר שמברכים רק על שוני שיש בו חסרון ופגם, והמאירי סובר שמברכים אף על שוני שאין בו חסרון ופגם. לדעת הריטב"א הברכה היא ברכה של קבלת הדין, ולדעת המאירי הברכה היא ברכה של התפעלות מהרבגוניות שבטבע.

נחלקו הראשונים אם מברכים בראייה הראשונה בלבד או שניתן לברך ברכה זו בכל פעם שלא ראה את הבריה השונה שלושים יום.

הלכה

השו"ע [סי' רכה סע' ח-ט] פוסק שמברכים את ברכת "משנה הבריות" וברכת "דיין האמת" על שוני שאינו ממעי אמו, רק בפעם הראשונה [המשנה ברורה [סק"ט] מוסיף שלדעת השו"ע מברך רק פעם אחת, אפילו ראה כושי אחר], והרמ"א פוסק שמברכים משלושים יום לשלושים יום. המשנה ברורה [סק"ל] מביא בשם האליה רבה שלמעשה יש לברך בראייה הראשונה בשם ומלכות ובשאר הראיות ללא שם ומלכות.

השו"ע מביא יש אומרים שמברך רק על מי שהוא מצטער עליו, והמשנה ברורה [סק"ז] מפרש שהיש אומרים שמברך רק על מי שמצטער עליו נאמר רק על ברכת "דיין האמת", אבל ברכת "משנה הבריות" מברך אף על אדם שאינו מצטער עליו.

השו"ע [סע' י] פוסק שמברכים ברכת "שככה לו בעולמו" רק בפעם הראשונה, ומכאן ואילך מברך רק על נאים יותר. המשנה ברורה [סק"ב] כותב שהמנהג לא לברך כיוון שאין אנו יכולים לדקדק מהן בריות "נאות ביותר" [שער הציון אות לג].

⁵ עיין לקמן עמ' 414 הסבר שונה לשיטת הראב"ד והטור.